

не повинні змірюватися витратами на якісну реставрацію та відновлення пам'яток історії та культури.

Комплексне врахування запропонованих критеріїв при реставрації та пристосуванні до нових функцій пам'ятників дозволить оптимально вирішувати проблему фізичного і морального збереження історико-архітектурного середовища.

Джерела та література

1. Лесик О.В. Формування закладів відпочинку і туризму в історико-архітектурному середовищі України : дис. ... докт. архітектури. – К., 1993. – 320 с.
2. Ясевич В.Е. Критерии оценки памятников градостроительства и архитектуры Украины XIX – начало XX века / Ясевич В.Е. - К., 1979. – с. 58-64.
3. Афанасьев К.Н. Проблемы научной классификации памятников архитектуры / Афанасьев К.Н. – Вильнюс, 1968. – 328 с. ; илл.
4. Косточнин В.В. К вопросу о макетах в реставрации / В.В. Косточнин // Архитектура СССР. – 1970. – № 7. – С. 56–61.
5. Якименко О.Н. Законодавство про пам'ятники історії та культури / О.Н. Якименко. – К., 1970. – 464 с.

Лесик-Бондарук О.А. Принципы формирования правильного исторического облика памятников архитектуры Украины

В статье предпринято научное исследование формирования оптимально правильного вида памятников архитектуры Украины с учетом архитектурных, исторических, архитектурно-конструктивных факторов их сооружения и функционирования объектов.

Ключевые слова: памятник архитектуры, реставрация, консервация, приспособление, реконструкция.

Lesyk-Bondaruk O.O. The principles of the true historic appearance monuments of Ukraine

The article researches the formation of an optimally true view of Ukraine's monuments of architecture, with the account of archaeological, historical, architectural and construction factors of erection and functioning of the objects.

Key words: a monument of architecture, restoration, conservation, adaptation, reconstruction.

Надійшло до редакції: 22.10.2015 р.

УДК 378.4(477-25):930

А.О. ГОРЬКОВА

Роль Київського університету св. Володимира у підготовці кваліфікованих кадрів з історії та археології

У статті висвітлено історію становлення археологічної науки у стінах університету св. Володимира. Розкрито внесок викладачів з студентів цього закладу в дослідження й охорону пам'яток археології, створення перших археологічних колекцій.

Ключові слова: студенти, лекції та семінари, археологія, професори, університет св. Володимира, археологічні пам'ятки.

На початку XIX ст. археологічні студії в Київському університеті св. Володимира стали яскравим прикладом розвитку археологічної науки у науково-освітніх закладах міста [1]. Новостворений університет не мав археологічного напрямку підготовки, проте випускав професійних істориків, досвідчених у питаннях археології. В 30-х роках XIX ст. археологія являла собою допоміжну історичну дисципліну, тому більшість історичних предметів включали курс з археології у вигляді вступу до історії як зарубіжної, так і української. Серед робочих планів і розкладу занять помічається наявність курсу з історії руських старожитностей, що був присвячений археологічним відкриттям, вивченню й охороні археологічних пам'яток, особливо Південно-Західного краю.

8 листопада 1833 р. було схвалено подання Міністра народної освіти графа С.С. Уварова про створення Київського університету св. Володимира на основі ліквідованого у Кремінці польського лицю [2]. Університет відкрито 15 липня 1834 р. Згідно зі статутом, визначалося його структурування на два факультети – філософський і юридичний. Перший поділявся на історико-філологічне та фізико-математичне відділення. До складу історико-філологічного відділення входило 5 кафедр: філософії, грецької словесності та стародавності, римської словесності та старожитностей, російської словесності, загальної та російської історії і статистики. Згідно зі статутом встановлювався чотирирічний термін навчання [3]. У перший рік існування університету до викладацького складу філософського факультету були запрошені відомі представники науки: перший ректор – ординарний професор М.О. Максимович (російська словесність), екстраординарний професор В.Ф. Цих (загальна, стародавня історія), ординарний професор М.Ю. Якубович (римська історія та словесність, грецька мова), ад'юнкт О.В. Карусеневський (стародавня словесність, старожитності та правила латинського складу). Після поширення загального статуту російських імператорських університетів історико-філологічний відділ було переформовано у самостійний факультет. Протягом 1838–1845 роках на історико-філологічному факультеті викладали ад'юнкт В.Ф. Домбровський (історія російської держави, російські старожитності), ординарний професор М.Ю. Якубович (філологічна археологія, історія грецької та римської літератури), екстраординарний професор О.І. Ставровський (загальна, стародавня історія, статистика, історія Римської держави та середніх віків), з 1846 р. – ординарний професор І.Я. Нейкірх (грецькі старожитності) й ординарний професор О.К. Деллен (римські старожитності) [4].

У другій половині XIX ст. в Російській імперії були запроваджені освітні реформи, які надавали певну автономію університетам (1863), та можливість

ставати не тільки освітніми і координаційними, але й ідеологічними центрами. Згодом, у 1884 р., реформи були згорнуті, а вищі навчальні заклади потрапили під контроль державного чиновництва, що особливо негативно відобразилося на викладачах української історії. Вища освіта у Наддніпрянській Україні була повністю підпорядкована владі. У 1870-х – на початку 1880-х років університет поповнився новим складом викладачів: доктором всесвітньої історії Ф.Я. Фортинським (історія середньовіччя); професором, доктором історії І.В. Лучинським (нова всесвітня історія); професором Київської духовної академії, доктором російської історії П.О. Терновським (церковна історія); доктором російської історії В.С. Іконниковим (російська історія, спецкурс російської історіографії); доктором російської історії В.Б. Антоновичем (історія Південно-Західної Русі, історія Галицького князівства, джерела західно-руської історії, давньої історії, руські старожитності, спеціальні цикли занять із нумізматики, сфрагістики, геральдики).

У студентів перших курсів переважала теоретична підготовка [5]. Викладачі у своїй більшості були енциклопедистами, теоретиками, викладали за власними записками або зверталися до класиків, переважно німецьких. Професор М.Ю. Якубович будував лекції на основі робіт Й.Й. Вінкельмана, І.А. Ернесті; О.В. Коржевський – О. Адама, Г.Ф. Крейцера; В.Ф. Цих – Геродота, Фукидіда, Ксенофонта (історію Греції), Б. Г. Нібурга (історію Рима), Ф.П.Г. Гізо, А.-Г.-П. Баранта (середньовічну історію), А.-Г.-Л. Герена (нову історію); О. І. Ставровський керувався своїми записками та планом лекцій проф. М.Г. Устрялова, роботами М.М. Карамзіна, М.О. Полевого, літописними даними [6]; І.В. Лучинський – на основі західних і російських історичних архівів; П.О. Терновський спеціалізувався на візантійській історії та її впливах на Давню Русь; В.С. Іконников – на історії та культурі Візантії, її значенні для російської історії, займався історією Північно-Східної Русі; В.Б. Антонович будував лекції за порівняльною методою на основі власних досліджень. Історичні дисципліни включали вступні години з археології, окремо археологічна наука викладалася як курс руських старожитностей [7]. Лекції завжди супроводжувалися ілюстративним матеріалом: рідкісними книгами, археологічними збірками з музею старовини, що склали матеріали південно-західного краю, а також закордонними – з Франції, Кавказу [8]. Семінарські заняття проходили у формі виступів студентів із підготовленими рефератами, нерідко об'єднуючою темою була саме київська старовина, а також актуальні проблеми охорони археологічної спадщини окремих регіонів. Найкращі з рефератів публікувалися в «Университетских вестях» (наприклад, робота В.Ю. Данилевича «Монетные клады, принадлежащие мюнц-кабинету

св. Володимира» (1892–1893)), деякі ставали базою для написання кандидатських дисертацій (П.В. Голубовський «Печеніги, торки і половці до навали татар. Історія південно-російських степів IX–XIV ст.» (1884)). Важливою була практична сторона: студенти брали участь у розкопках під керівництвом В.Б. Антоновича, пам'яткоохоронних роботах на Поділлі, Катеринославщині, Полтавщині, Переяславщині, на території старого Києва [9]. Така діяльність позитивно вплинула на формування Минцкабінету, музею старожитностей та кабінету художніх витворів при університеті (з 1873 р. завідувачем музею був В.Б. Антонович). Археологічні колекції поповнилися знахідками з Волинської, Подільської, Київської губерній, а також північних схилів Кавказу разом із щоденниками розкопок.

Студенти старших курсів готували магістерські дисертації, деякі обирали теми, присвячені доісторичній добі, археологічним пам'яткам південно-західного краю. Колективні практичні заняття переходили у самостійні пам'яткоохоронні екскурсії, археологічні розкопки: В.Ю. Данилевич (Київський повіт, Могилівська губернія, 1893 р.); В.М. Доманицький (Звенигородський, Уманський повіти, 1899 р.); В.М. Щербаківський (Радомишльський, Сквирський повіти, 1903 р.). Після закінчення університету випускники історичного факультету продовжували працювати на ниві археологічної науки, займалися пам'яткоохоронною роботою, зокрема М.С. Грушевський у Львові, Д.І. Багалій – Харкові, Д.Ю. Данилевич – Києві, Харкові. Показовий результат у підготовці професійних істориків, археологів відобразився на зростанні студентського складу історико-філологічного факультету 1850/1851 н.р. – 67 чол. [10], 1857/1858 н.р. – 77 чол. [11], 1861/1862 н.р. – 104 чол. [12].

Освітня реформа 1920 р. ініціювала докорінні зміни в освітньо-викладацькій системі, що безпосередньо відобразилися на діяльності київських вищих навчальних закладів. Народний комісар освіти Г.Ф. Гринько змінив пріоритетні напрями у навчанні, поставив на перше місце практичну та самостійну сторону роботи студентів. Влада була націлена на підготовку кваліфікованих кадрів для народного господарства, тому гуманітарна сфера відходила на другий план [13]. Проте, все ж, викладання історії, в т.ч. археології, здійснювалося у вищих навчальних закладах із невеликою кількістю годин.

У 1920 р. у Києві був сформований Вищий інститут народної освіти ім. Драгоманова, до складу якого увійшов й університет св. Володимира. В 1921 р. реорганізації відбулися у стінах Київського університету, було сформовано всього 2 факультети – соціального виховання та професійної освіти [14]. На кожному факультеті працювали окремі відділи, які поділя-

лися на секції. У Київському університеті була підтримана ідея створення спеціальних кабінетів, у яких планувалось проводити лабораторне навчання, зокрема кабінет загальної історії, що містив матеріали первісних культур.

Археологічна наука, в т.ч. питання дослідження та збереження археологічних пам'яток, мали не останнє місце у навчальному процесі новоствореного інституту народної освіти. При відділеннях працювали талановиті науковці: О.С. Грушевський, О.П. Оглоблин, В.О. Пархоменко, В.Ю. Данилевич [15]. На історичному факультеті викладали загальну історію, що складалася з декількох курсів, які читали Г.Г. Павлуцький (історія західноєвропейського мистецтва); Л.М. Беркут (історія середніх віків); М.П. Василенко (історія Польщі); Й.О. Покровський (історія Греції та стародавнього сходу); Г.Н. Лозовик (історія Візантії, курси з історії церкви, історії мистецтв) [16]. Кафедра історії України поділялася на відділи давньої і середньовічної історії та нової історії [17]. Історики В.О. Пархоменко (курс історії Київської Русі), О.С. Грушевський (курс історії України до XVI ст.) активно залучали археологічний матеріал у своїх лекційних програмах, що допомагало детальніше та ширше розкрити певні періоди української історії. Вступ до курсу більшості історичних дисциплін викладачі інституту починали з вивчення та залучення археологічних джерел. Спеціальної кафедри або відділення з археології у сучасному розумінні не було засновано.

З 1920 р. у стінах Київського інституту народної освіти В.Ю. Данилевич викладав курс археології України і Росії. На початку 1923 р. для поглиблення знання студентів із спеціальних дисциплін було утворено педагогічний та історичний семінари, останній включав 5 відділень (керівник – О.П. Оглоблин) [18]. Акцент було зроблено на вивченні археології, історіографії, джерелознавства, палеографії. Особливо популярним було відділення з нумізматики та геральдики (керівник – В. М. Базилевич) за рахунок практичних занять із вивчення складових геральдичних емблем, нумізматичних збірок [19].

Окремо працювала секція семінару вищого типу з археології України, що проходила у кабінеті археології інституту. Часто об'єднуючою тематикою виступаючих були слов'янські пам'ятки. У 1924 р. утворено секцію давньої історії України шляхом об'єднання археологічного, мистецтвознавчого відділень, а також секції давньої та середньої історії України. Нова секція під керівництвом В.Ю. Данилевича та О.С. Грушевського була поділена на історичну та матеріальної культури. Згідно із навчальним звітом 1925 р., найбільший акцент у викладанні давньої історії України В.Ю. Данилевич робив на дисциплінах з мистецтвознавства та курсі матеріальної культури [20].

На лекційних і семінарських заняттях курсу з матеріальної культури (археології) особливу увагу було приділено типам і видам джерел, обов'язковими були екскурсії до книгосховищ, київських музеїв. Підкреслювалася важлива роль допоміжних матеріалів, тобто самих пам'яток, для розуміння відмінностей археологічних культур, встановлення хронологічних меж. Завдяки музейним експонатам курс лекцій з археології мав особливе значення для студентів. Інститутський музей зусиллями викладачів і студентів у 20–30-х роках ХХ ст. став справжньою скарбницею експонатів старовини. Важливою складовою був і практичний бік курсу – студенти історичного факультету брали участь у розкопках, зокрема в археологічних дослідженнях під керівництвом відомого історика, археолога М.О. Макаренка поблизу Трипілля на Київщині (серпень 1925 р.) [21].

Постійні реорганізації у системі вищої освіти, утворення нових вузівських відділів, головне – несвоєчасне вирішення освітніх питань і врегулювання навчального процесу Народним комісаріатом освіти УСРР, гальмували розвиток освітньо-наукової організації, навчальні програми не були повноцінно введені в роботу, заклад не міг приступити до нормального функціонування, що змусило владу переглянути навчальні програми [22]. 1 січня 1933 р. за розпорядженням Колегії НКО УСРР було створено Київський університет на базі фізико-хіміко-математичного інституту та інституту професійної освіти. Такі події завершили довгий етап становлення та розвитку історичної, в т.ч. археологічної, науки у Київському університеті. Незважаючи на активну позицію викладачів університету щодо впровадження археологічної науки в навчальну програму, ідея створення самостійного курсу з археології була реалізована лише наприкінці 1939 р. [23].

Підсумовуючи необхідно зазначити, що відсутність спеціальної археологічної кафедри не стала перешкодою для українських науковців у підготовці фахівців з археології. Навчальні плани історичних дисциплін включали лекційні та семінарські заняття з археології, які викладачі намагались будувати із залученням ілюстративного матеріалу. Значна частина викладацького складу Київського університету працювала в археологічних експедиціях, збирала археологічний, етнографічний матеріал для університетського музею, співпрацювала з Імператорською археологічною комісією, а також українськими пам'яткоохоронними товариствами, державними та громадськими установами, брала участь у роботі археологічних з'їздів [24]. Невід'ємною складовою були практичні заняття, під час яких студенти брали участь в археологічних розкопках, займалися збереженням і охороною археологічних пам'яток, здебільшого на території Наддніпрянської України; зокрема: 1) організували студентські археологічні, етнографічні екскурсії; 2) розподіляли між музеями пам'ятки

матеріальної культури; 3) підтримували створення нових громадських організацій з охорони культурної спадщини. Викладачі університету В.Б. Антонович, Ю.А. Кулаковський, В.З. Завітневич, В.С. Іконников зробили неоціненний внесок у розвиток археологічної науки, в т.ч. щодо збереження археологічної спадщини України не тільки завдяки власним пам'яткоохоронним, археологічним дослідженням, але й за рахунок підготовки висококваліфікованих кадрів. Справу своїх наставників продовжили П.В. Голубовський, Д.І. Багалій, В.Є. Козловська, Н.Д. Полонська-Василенко, Л.П. Добровольський, значно розширивши в майбутньому межі наукових досліджень.

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 442, оп. 1, спр. 5224, арк. 16 зв.
2. Киевский учебный округ. Отдел I. Действия правительства : отчет, представленный его Императорскому величеству по Министерству народного просвещения за 1833 год // Журнал Министерства народного просвещения (далі – ЖМНП). – 1834. – № III. – С. ССІ–ССІІ.
3. Проект устава Университета Св. Владимира // ЖМНП. – 1834. – № 2 – С. СХІІ.
4. Личный состав университета Св. Владимира в конце второго полугодия 1861 гражд. года // Университетские известия. Отдел 1. – 1861. – № 4. – С. 38–39.
5. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 160, спр. 76-б, арк. 434 зв.
6. История университета Св. Владимира / соч. В. Шульгина ; [сост. В. Короткий] ; Репр. изд. – К. : Лыбидь, 2010. – XXXVI, 230, [1] с. 118–129.
7. Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. Всеукраїнський археологічний комітет, спр. 683, арк. 1–92.
8. Там само, ф. 13, спр. 94 а, арк. 1–7.
9. Лавров П.А. Вітчизняна історія в Київському університеті за 125 років / П.А. Лавров, М. І. Марченко // Український історичний журнал. – 1959. – № 5. – С. 127–136, с. 129.
10. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 17, спр. 233, арк. 1–38 зв.
11. Там само, оп. 24, спр. 113, арк. 1–28 зв.
12. Именная ведомость о студентах Императорского университета св. Владимира на 1861–1862-й учебный год // Университетские известия. – 1861. – № 3. – С. 2–85, с. 2–12.
13. Оглобин О. Спомини про Миколу Зерова й Павла Филиповича / О. Оглобин // Безсмертні : зб. спогадів. – Мюнхен, 1963. – С. 214–215.
14. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 2, спр. 1077, арк. 126.
15. Там само, ф. 3561, оп. 1, спр. 254, арк. 30–32.
16. Там само, спр. 255, арк. 5в–5г.
17. Там само, спр. 259, арк. 68.
18. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 634, арк. 81.
19. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ), ф. 199, № 15, арк. 1–2 зв.
20. ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 270, арк. 62–69 зв.
21. Там само, ф. 14, оп. 1, спр. 177, арк. 26.
22. ІР НБУВ, ф. ХХІХ, № 476, арк. 13.
23. Самойленко Л.Г. Создание кафедры археологии и музееведения в Киевском университете / Л.Г. Самойленко // Археология і давня історія України. – К. ,2012. – Вип. 9 : Історія археології: дослідники та наукові центри. – С. 228–234.
24. ЦДІАК України, ф. 725, оп. 1, спр. 37, арк. 4.

Горькова А.А. Роль Киевского университета св. Владимира в подготовке квалифицированных кадров по истории и археологии

В статье отражена история становления археологической науки в стенах университета св. Владимира. Раскрыто вклад преподавателей и студентов вуза в исследования и охрану памятников археологии, создание первых археологических коллекций.

Ключевые слова: студенты, лекции и семинары, археология, профессора, университет св. Владимира, археологические памятники.

Gorkova A.O. Role of the Kiev University St. Vladimir in the preparation of qualified personnel of history and archeology.

The article reflects the history of formation of archaeological science in University of St. Vladimir. The contribution of professors and students of university in researching and protection of archaeological monuments and creation of first archaeological collections is revealed.

Key words: students, lectures and seminars, archeology, professors, University of St. Vladimir, archaeological monuments.

Надійшло до редакції: 28.10.2015 р.

УДК 903.02'-738(091)«1920»

В.В. КОТЕНКО

**Методичні засади роботи з керамікою
в археологічних інструкціях 1920-х років**

У статті розглянуто розвиток української археологічної науки на середину 1920-х років, зокрема описані перші інструкції для роботи з матеріалом, складені С. Гамченком та О. Федоровським. Особливу увагу присвячено моментам опрацювання кераміки як масового матеріалу в археологічних дослідженнях.

Ключові слова: археологія, інструкції, кераміка, С. Гамченко, О. Федоровський.

Середина 1920-х років позначилися в українській науці як період фундаментальних змін, зокрема в галузі археології, що відобразилося у пошуків археологічних досліджень. У 1925 р., як зазначає І. Шовкопляс, розкопки провадилися вже в 16 районах тогочасної республіки [1], що неодмінно супроводжувалося накопиченням масового археологічного матеріалу. Соціально-політичні реалії цього періоду дали українським дослідникам певну надію на те, що нарешті, звільнившись з-під імперського тиску, стане можливим самотужки досліджувати археологічні пам'ятки України. Проте вони навіть не припускали, що не пройде і десятиліття до жакливіх втрат серед передових наукових кадрів. Один із відомих культурних діячів, академік М. Біляшівський, обнадійливо писав: «В історії археологічних дослідів на Україні 1925 рік починатиме новий період, що відзначається новим підходом до роботи, новим напрямком як до ідеології, так і до методу» [2]. З новим натхненням був створений Всеукраїнський археологічний комітет (ВУАК), який переслідував мету якомога ширше археологічно